

УДК 159.923+004.738.5-042.72

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Голованова Т.М., аспірант
кафедри психології та педагогіки
Університет сучасних знань

Проблема самореалізації особистості належить до основних проблем людського буття. Глобалізація й інформатизація сучасного світу, формування інформаційного суспільства спричиняють зміну особистості сучасної людини. З огляду на інформатизацію суспільства важливим є питання щодо самореалізації особистості саме у віртуальному просторі та зв'язку між рівнем її самореалізації в реальному й віртуальному світах. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей самореалізації осіб юнацького віку у віртуальному просторі.

Ключові слова: самореалізація, самоактуалізація, віртуальний простір, юнацький вік.

Проблема самореализации личности относится к основным проблемам человеческого бытия. Глобализация и информатизация современного мира, формирование информационного общества вызывают изменение личности современного человека. С учетом информатизации общества важным становится вопрос о самореализации личности именно в виртуальном пространстве и о связи между уровнем ее самореализации в реальном и виртуальном мирах. Целью исследования является теоретическое обоснование и эмпирическое исследование психологических особенностей самореализации лиц юношеского возраста в виртуальном пространстве.

Ключевые слова: самореализация, самоактуализация, виртуальное пространство, юношеский возраст.

Holovanova T.M. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF YOUTH'S SELF-REALIZATION IN CYBERSPACE

The problem of personal self-realization belongs to basic problems of human existence. Globalization and informatization of the modern world, formation of information society causes changes in the personality of a modern individual. In view of informatization of the society, the issues of personal self-realization in virtual space and the connection between the level of his/her self-realization in the real world and the virtual world gain importance. The purpose of the research is to substantiate theoretically and explore empirically psychological peculiarities of adolescents in virtual space.

Key words: self-realisation, actualization, virtual space, youth age.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження процесу самореалізації особистості в умовах сучасного трансформованого суспільства зумовлена як потребою в ефективній адаптації до змін соціального середовища, так і потребою суспільства в найбільш повній актуалізації й розкритті творчого потенціалу громадян. Завдяки процесу індивідуальної самореалізації відбувається включення одиначної людини до суспільних відносин. І тому проблема самореалізації особистості належить до основних проблем людського буття.

Глобалізація та інформатизація сучасного світу, формування інформаційного суспільства спричиняють зміну особистості сучасної людини. Взаємодія з інформаційними ресурсами, джерелами, технічними засобами інформатизації, інформаційними мережами поступово проникає в усі сфери життєдіяльності, розширюючи життєвий простір особистості, даючи нові можливості розвитку, водночас являючи собою нові бар'єри та небезпеки для особистості. Людина самореалізується в різ-

них сферах життєдіяльності. До найбільш важливих із них можна зарахувати роботу, дружбу, сім'ю, спілкування, захоплення.

З огляду на інформатизацію суспільства важливим стає питання щодо самореалізації особистості саме у віртуальному просторі та зв'язку між рівнем її самореалізації в реальному й віртуальному світах. Самореалізація стає тим інтегративним чинником, із яким пов'язано вирішення проблем життєвого самовизначення людини, вибору нею життєвих середовищ, найбільш адекватних для самоздійснення та формування життєвих стратегій. Інформаційний простір як активно освоюване «середовище проживання» людини доповнює її буття, ініціює нові форми прояву самоорганізації людини, створює нові сфери самовираження й самореалізації особистості.

У статті самореалізація у віртуальному просторі буде розглядатись для осіб юнацького віку. Психологія юнацького віку є одним із найбільш складних і найменш розроблених розділів вікової психології. Юність – період завершення фізичного

дозрівання людини, бурхливого зростання її самосвідомості, формування світогляду, вибору професії та початку вступу в доросле життя.

Ступінь розробленості проблеми. Ще в 1920-ті роки Л.С. Виготський зазначав, що в психології юнацького віку значно більше загальних теорій, ніж достовірно встановлених фактів. Якоюсь мірою ця оцінка залишається справедливою донині. У багатьох західних схемах вікової періодизації онтогенезу юнацький вік не розглядається як самостійний період розвитку людини, а включається в період «тінейджерства», який об'єднує підлітковий і юнацький періоди від 13 до 19 років. Водночас такі вчені, як Л.І. Божович, І.В. Дубровіна, відзначають доцільність досліджень, що відбивають специфіку цього вікового етапу розвитку [2; 5].

Учені дають цьому віку різні часові рамки. Дехто стверджує, що він має межі від 17 і до 23 років, а ось, наприклад, В.С. Мухіна визначає юність як період від отрочтва до дорослості, вікові межі якого від 15–16 до 21–25 років [8].

Аналіз літератури показав, що більшість досліджень стосовно шкільного віку вивчають підлітковий період розвитку. На думку Л.І. Божович, це пов'язано з тим, що якісні зміни в психічних процесах і функціях відбуваються в підлітковому віці, на частку старшого шкільного віку залишається їх зміцнення й удосконалення. Л.І. Божович писала: «Самовизначення, як особистісне, так і професійне, – характерна риса юнацтва. Вибір професії впорядковує і приводить в систему супідрядності всі його різноманітні мотиваційні тенденції, що йдуть як від його безпосередніх інтересів, так і від інших різноманітних мотивів, що породжують ситуацію вибору» [2].

Постановка проблеми. Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей самореалізації осіб юнацького віку у віртуальному просторі.

Виклад основного матеріалу. Юність – період завершення фізичного дозрівання людини, бурхливого зростання її самосвідомості, формування світогляду, вибору професії й початку вступу в доросле життя.

Юнацький вік несе в собі певну внутрішню кризовість, зміст якої пов'язаний зі становленням процесів самовизначення (як професійного, так і особистісного), рефлексії, способів самореалізації в соціальному просторі. Проміжність суспільного становища і статусу юнацтва визначає й особливості його психіки. Перед юнаками стоїть завдання соціального та особистіс-

ного самовизначення, яке означає аж ніяк не автономію від дорослих, а чітке орієнтування й визначення свого місця в дорослому світі.

Цьому віку властиві рефлексія та самоаналіз. Розвиток емоційності в юності тісно пов'язаний з індивідуально-особистісними властивостями людини, її самосвідомістю, самооцінкою. У цей час відбувається становлення сталої самосвідомості і стабільного образу «Я» особистості – центрального психологічного новоутворення юнацького віку. У цей період складається система уявлень людини про саму себе, яка незалежно від того, істинно воно чи ні, являє собою психологічну реальність, що впливає на поведінку особистості, породжує в неї ті чи інші переживання. У самосвідомість входить фактор часу (юнак починає жити майбутнім). Людина протягом цього відрізка часу має вирішити низку певних проблем.

У широкому розумінні в основі проблеми самореалізації особистості лежить фундаментальна суперечність між суспільним та індивідуальним буттям. Сьогодні проблемі самореалізації особистості також приділяють увагу зарубіжні й вітчизняні науковці, зокрема теоретичні основи проблеми самореалізації особистості висвітлюються в дослідженнях зарубіжних психологів А. Маслоу та К. Роджерса [7; 9].

Вивченням самореалізації особистості займалися представники різних психологічних шкіл, як вітчизняних, так і зарубіжних, таких як психоаналіз, неофрейдизм, гуманістична школа тощо. Проте до цих пір не існує єдиної концепції самореалізації. Так, із позиції психологічної теорії діяльності пояснювали механізм самореалізації людини Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін. Положення антропологічного підходу в аналізі сутності феномена самореалізації людини активно використовували такі вчені, як В. Андрущенко, Г. Батищев, Б. Гершунський, К. Гольдштейн, Л. Коган, О. Лосєв, А. Маслоу, К. Роджерс та інші. Плідні ідеї представників гуманістичної психології про самореалізацію як одну з найвищих потреб людини знаходимо в роботах К. Гольдштейна, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла й ін. Педагогічні аспекти самореалізації як активної пізнавальної і творчої діяльності розкриваються в працях сучасних науковців: В. Андрєєва, А. Бойко, І. Іванова, Л. Когана, М. Лазарева, Л. Левченко, В. Лозової, В. Муляра, Л. Рибалко, Л. Сохань та інших учених [4; 6; 7; 9].

Останніми роками дослідницький інтерес до проблеми самореалізації особи-

стості різко зріс. Посилення уваги до цієї проблеми пов'язано з розумінням її визначальної ролі в розвитку особистості, висуненням більш високих вимог до таких якостей людини, як здатність до саморозвитку й самовдосконалення.

Термін «самореалізація» (self-realisation) уперше був наведений у Словнику з філософії та психології, виданому в 1902 році. Нині цей термін відсутній у вітчизняній довідковій літературі, тоді як у зарубіжній він трактується неоднозначно. Найчастіше поняття «самореалізація» інтерпретується як «реалізація власного потенціалу». Методологічний бік проблеми вивчення самореалізації особистості полягає в недостатній визначеності цього поняття. На сучасному етапі розвитку уявлень про самореалізацію видається неможливим навіть класифікувати це поняття за формою: є це явищем, процесом, потребою, властивістю або чимось іншим.

Складність вивчення самореалізації полягає ще й у тому, що самореалізація не може спостерігатися безпосередньо та об'єктивно, ми можемо спостерігати лише її ефекти й результати, відображені в психіці суб'єкта.

Як компоненти самореалізації дослідники розглядають мотиви, механізми, діяльність, умови, засоби. Так, В. Андреев до мотивів самореалізації зараховує таке: бажання користуватися визнанням і повагою в групі; бажання бути сильним, здоровим, інтелектуально більш розвиненим; бажання досягти успіхів у навчанні, спорті, в житті, посісти гідне місце в суспільстві; бажання зробити кар'єру, мати престижну професію, роботу; прагнення добре заробляти, бути матеріально забезпеченим; бажання вступити до престижного вишу; потреба подолати себе, вдосконалити свої здібності; прагнення підняти рівень вимог до самого себе, позбутися шкідливих звичок тощо [1].

Сьогодні в сучасному світі, частиною якого є й Україна, бурхливий розквіт переживають соціальні мережі, що охопили більшість користувачів Інтернету. Їх популярність досягла такого рівня, що фірми та навчальні заклади обмежують доступ до відповідних сайтів («Однокласники», «Вконтакті» тощо). Значну частину свого часу проводять у мережах школярі і студенти. Інформаційний простір стає гуманітарним простором, новим «середовищем проживання», яке – хочемо цього чи не хочемо – все більше й більше освоюється людиною й доповнює її буття.

Н. Водянова, об'єктивно оцінюючи віртуальну реальність, Інтернет-спілкування

і блогосферу, у характеристиці людини як суб'єкта самореалізації розглядає як методологічну основу такі антропологічні константи, як самотрансценденція й самототожність. На цій основі автор виявляє амбівалентність характеристик особистості інформаційного суспільства.

Інтернет, на думку дослідниці, дає сучасній людині широкі можливості прояву себе, свого «особистісного початку», що забезпечується специфікою способу комунікації, анонімністю, зняттям низки обмежень. Це своєрідна творча лабораторія для експериментів особистості з власною ідентичністю. Особливо яскраво специфіку Інтернету Н. Водянова демонструє на прикладі віртуального спілкування у блогах. Оскільки за «анонімністю на перший план висувається внутрішній світ особистості, її самототожність», блогосфера є простором, у якому реалізується одночасно самотрансценденція й самототожність [3].

Погоджуючись із дослідниками в тому, що світ Інтернету – це продовження реального світу (та ж трудова діяльність і ділові контакти, те ж міжособистісне спілкування й розвага, те ж пізнання, освіта, хобі, творчість), можна констатувати, що віртуальна самореалізація впливає й на самореалізацію в реальному житті. Безумовно, у «віртуальній медалі» є і зворотний бік, ризики відходу з матеріального світу в віртуальний. Тим не менше, потрібно сприймати Інтернет як даність, як нову реальність нового покоління, використовувати і створювати ресурси, що сприяють самореалізації людини.

Для виявлення закономірностей впливу віртуального простору на самореалізацію особистості було організоване таке дослідження.

Дослідження впливів віртуального середовища на самореалізацію людини є актуальним у сучасному світі у зв'язку з тим, що це середовище стає досить значущим, а іноді й домінуючим у реаліях інформаційного суспільства. Наукова новизна цієї роботи полягає у вивченні певних зв'язків між психічними явищами, такими як самореалізація та Інтернет-залежність, в осіб юнацького віку.

Оскільки при величезному різноманітті теоретичних підходів до розуміння самореалізації сьогодні в науці не існує не тільки єдиної теорії, а і якогось єдиного підходу до визначення цього поняття, для подальшого емпіричного дослідження був вибраний підхід гуманістичної психологічної школи, відповідно до якої поняття самореалізації використовується в розумінні самоактуалізації.

Програма та експериментальна база дослідження.

Програма дослідження була така.

I. Підготовчий етап. Планування дослідження.

На цій стадії продумується весь процес дослідження, вирішуються організаційні питання, визначається конкретний контингент досліджуваних або респондентів.

У дослідженні контингент досліджуваних – користувачі мережі Інтернет у віці від 16 до 25 років.

II. Основний етап.

Процес дослідження. Тест для діагностики Інтернет-залежності за методикою Кімберлі Янг запропонований для заповнення особам юнацького віку. За результатами цього тесту відібрано 100 осіб, показник яких перевищує 49 балів.

Самоактуалізаційний тест (САТ), методика діагностики ситуативної самоактуалізації особистості й анкета запропоновані для заповнення тим особам, які були відібрані під час попереднього дослідження.

Із тих респондентів, які отримали за методикою Кімберлі Янг бал менший ніж 49, обрано 100 осіб для проходження самоактуалізаційного тесту (САТ) як контрольної групи.

Збір даних. Опитуваним відправлялись усі необхідні інструкції через мережу Інтернет. Дані заповнених анкет отримувались тим же шляхом.

Після проведення попереднього дослідження сформована вибірка зі 100 респондентів із показником Інтернет-залежності більшим ніж 49. За результатами анкетування вибірки встановлено, що зі ста респондентів – 59 хлопців і 41 дівчина.

Із 59 хлопців – 10 навчаються у виші та працюють, 31 навчаються у виші на очній або заочній формах навчання, 5 закінчують середню освіту, 8 мають середню освіту, не навчаються у виші та працюють і 5 мають середню освіту, не навчаються у виші та не працюють.

Із 41 дівчини – 4 навчаються у виші та працюють, 25 навчаються у виші на очній або заочній формах навчання, 2 закінчують середню освіту, 7 мають середню освіту, не навчаються у виші та працюють і 3 мають середню освіту, не навчаються у виші та не працюють.

Також була сформована контрольна група зі 100 респондентів із показником Інтернет-залежності меншим ніж 49.

III. Заключний етап.

Обробка даних. У роботі використовувались такі методики: самоактуалізаційний тест (САТ), методика діагностики ситуативної самоактуалізації особистості, тест для

діагностики Інтернет-залежності за методикою Кімберлі Янг та анкетування [10]. Також використовувались такі методи статистичної обробки даних: t-критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона.

У дослідженні брали участь особи юнацького віку: учні випускних класів, студенти різних вишів міста Києва, в тому числі Київського національного економічного університету, Університету «Крок», Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київського національного університету будівництва і архітектури, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного авіаційного університету, Національного університету харчових технологій, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Національного університету державної податкової служби України, працівники різних сфер із неповною та базовою вищою освітою. Дослідження проводилось за участі 223 досліджуваних.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в психології та педагогіці, а саме: в розробці наукових рекомендацій щодо використання віртуального простору старшими школярами і студентами; в психологічному консультуванні осіб юнацького віку; в діяльності практично психолога у сфері допомоги Інтернет-залежним особам; під час діагностики та допомоги в корекції рівня самореалізації особам юнацького віку; у процесі підготовки семінарів і тренінгів, направлених на ефективність самореалізації, успішності, сприяння кар'єрному зростанню молодих спеціалістів; під час створення наукових віртуальних спільнот, сайтів, сторінок; у подальшому дослідженні впливів різних факторів віртуального середовища на особистість; у процесі формування корпоративної політики доступу до Інтернет-ресурсів у психології управління.

У результаті аналізу й підрахунку статистичних залежностей були виявлені такі залежності:

– зв'язок між захопленням віртуальним простором і самореалізацією особи юнацького віку, яка є активним користувачем Інтернет-мережі, було встановлено на 99,9% рівні значущості;

– вплив різних варіантів використання віртуального простору на самореалізацію був установлений у такому контексті: рівень самореалізації осіб юнацького віку, які надають перевагу он-лайн іграм і мають ступінь Інтернет-залежності вище середнього, відрізняється від рівня самореалізації осіб юнацького віку, які надають перевагу он-

лайн спілкуванню й мають ступінь Інтернет-залежності вище середнього на високому рівні статистичної значущості, а від осіб юнацького віку, які надають перевагу пошуку інформації і мають ступінь Інтернет-залежності вище середнього, на абсолютному рівні статистичної значущості. Рівні самореалізації груп он-лайн спілкування та пошуку інформації статистично не відрізняються;

– досягнення, отримані під час інтенсивного використання віртуального простору, можуть викликати підвищення суб'єктивної оцінки досягнутої самореалізації при низькому рівні об'єктивного рівня самореалізації в 62% випадків;

– зі збільшенням часу, який особистість проводить у віртуальному просторі, знижується рівень її самореалізації з 95% рівнем значущості для Інтернет-залежних осіб, які переважно використовують віртуальний простір для он-лайн ігор. Для осіб, які використовують віртуальний простір з іншою метою, збільшення часу не має прямого впливу на самореалізацію.

Було припущено, що такий стан, коли самореалізація в реальному світі страждає на протизагаду самореалізації у віртуальному, можна змінити, надавши повну інформацію про негативні наслідки такої ситуації і про те, як використовувати Інтернет-простір для збільшення рівня самореалізації як у віртуальному, так і в реальному світах.

Завданням формульованого експерименту було зосередити увагу особи на проблемній ситуації, надати повну інформацію про негативні сторони Інтернет-залежності й низького рівня самореалізації, змусити замислитись над результатом, отриманим під час першого проходження тесту САТ.

На формульованому етапі дослідження були використані дані попереднього етапу дослідження. Спочатку з вибірки респондентів була відібрана група з найнижчими показниками рівня самоактуалізації по САТ. Із обраних респондентів було сформовано дві групи по 25 осіб – експериментальна та контрольна.

Одній із цих груп були надані результати її проходження всіх тестів із розшифровками й поясненнями, також їй додатково протягом місяця по електронній пошті надсилалася така інформація:

– кожні три дні – стаття про Інтернет-залежність негативного характеру;

– кожні три дні – стаття про успішну самореалізацію в якій-небудь сфері та загальноосвітні відомості (стаття про те, що таке самореалізація; інформація про курси ораторського мистецтва, фотографії тощо; біографія успішного політика, письменни-

ка, актора тощо; нові відкриття в техніці; статистика по заробітних платах у різних сферах; інформація про різні хобі; тощо);

– кожні три дні – нейтральна інформація позитивного характеру (смішне відео; цікаві факти; оригінальні фотографії тощо).

Через 30 днів в обох групах самоактуалізаційний тест САТ був проведений повторно.

Отже, було встановлено, що при наданні повної інформації про негативні та позитивні впливи віртуального середовища на самореалізацію:

– 70% респондентів звертають увагу на власний рівень і замислюються над покращенням свого результату;

– полюси зацікавленості у віртуальному просторі зміщуються в бік більш продуктивних джерел;

– із 95% рівнем значущості це призводить до зміни показників тесту САТ при порівнянні даних до й після експерименту.

Висновки. Віртуальний простір має значний вплив на самореалізацію осіб юнацького віку. Зі збільшенням часу непродуктивного використання ресурсів віртуального світу знижується рівень самореалізації особистості. Також досягнення, отримані під час інтенсивного використання віртуального простору, можуть викликати підвищення суб'єктивної оцінки досягнутої самореалізації при низькому рівні її об'єктивного рівня. Було встановлено, що при наданні повної інформації про фактичний рівень самореалізації, про негативні наслідки її низького рівня, а також про те, як використовувати Інтернет-простір для збільшення рівня самореалізації як у віртуальному світі, так і в реальному світі, досліджувані особи замислювались над власною самореалізацією, а акценти у використанні мережевих ресурсів зміщувались у бік більш продуктивних джерел. Така тенденція призводила до позитивних змін показників тесту САТ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев В.И. Педагогика : [учебный курс для творческого саморазвития] / В.И. Андреев. – 2-е изд. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с.
2. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Водянова Н.В. Самореализация личности в пространстве интернета: философско-антропологический аспект : автореф. дисс. ... канд. филос. наук / Н.В. Водянова. – Челябинск : ЧГАКИ, 2009. – 22 с.
4. Горностай П.П. Готовность личности к саморазвитию как психологическая проблема / П.П. Горностай // Проблемы саморазвития личности: ме-

тодология и практика : сб. науч. трудов. – М., 2001. – С. 126–138.

5. Дубровіна І.В. Возрастная и педагогическая психология: Хрестоматия : [учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед.] / И.В. Дубровина, А.М. Прихожан, В.В. Зацепин. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 320 с.

6. Леонтьев Д.А. Развитие идеи самоактуализации в работах А. Маслоу / Д.А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1987. – №3. – С. 150–158.

7. Маслоу А.Г. Самоактуализация / А.Г. Маслоу; пер. А.М. Татлыбаевой // Самоактуализированные Люди:

Исследование психологического здоровья. Мотивация и личность. – СПб. : ОЦР: Ихтик, 1999.

8. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : [учебник для студентов вузов] / В.С. Мухина. – 6-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 456 с.

9. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Прогресс, 1994. – 478 с.

10. Янг К. Діагноз – інтернет залежність / К. Янг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.narcom.ru/ideas/common/15.html.